

Rübabə Valeh qızı Vəkilova

ADU-nun Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasının baş müəllimi

**Y.V. HÖTENİN MAARİFÇİ ROMANINDA YENİ İNSAN OBRAZI
(“VILHELM MAYSTERİN TƏHSİL İLLƏRİ” ROMANI ƏSASINDA)**

Рубаба Валех гызы Векилова

старший преподаватель кафедры Литература зарубежных стран АУЯ

**НОВЫЙ ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ОБРАЗ В ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОМ РОМАНЕ И.В. ГЕТЕ
(ПО РОМАНУ “ГОДЫ УЧЕБЫ ВИЛЬГЕЛЬМА МАЙСТЕРА”)**

Rubaba Valeh Vakilova

senior teacher of faculty of Foreign literature of AUL

**A NEW HUMAN IMAGE IN Y.V. GOETHE’S ENLIGHTENING NOVEL
BASED ON THE NOVEL “WILHELM MEISTER’S YEARS OF STUDY”**

Xülasə: Məqalə Y.V. Hötenin Vaymar dövrü yaradıcılığına həsr olunur. “Vilhelm Maysterin təhsil illəri” əsəri əsasında alman ədəbiyyatında baş verən yeni bir dönüş mərhələsindən bəhs edilir. Məqələdə estetik zövq, gözəllik aləmi, yeni tipli gözəl insan tərbiyə etmək kimi fikir və ideyalar təqdim olunur. Hadisələr real həyatda, real insanlar arasında cərəyan edir. Hötenin tərbiyəedici romanında yeni insan obrazı, həqiqət və xeyir üzərində qurulan yeni prinsiplər, maarifçi ideyalar tərənnüm edilir.

Açar sözlər: *Vaymar klassisizmi, təhsil, tərbiyə, teatr, macərə, inkişaf*

Резюме: Статья посвящена творчеству Веймарской эпохи. Здесь, на основе произведения “годы учения Вильгельма Мейстера” рассматривается новый поворотный момент в немецкой литературе. В статье представлены такие идеи как эстетическое удовольствие, мир красоты, воспитание нового типа красивого человека. События происходят в реальной жизни среди реальных людей. В просветительском романе Гете воспевается новый образ человека, новые принципы, основанные на правде и добре и просветительские идеи.

Ключевые слова: *Веймарский классицизм, образование, воспитание, театр, приключение, развитие*

Summary: The article is dedicated to the work of the Weimar era. It’s a new turning point in German literature based on the work “Wilhelm Meister’s years of education”. The article presents ideas such as aesthetic pleasure, the world of beauty, raising a new type of beautiful person. Events take place in real life among real people. Goethe’s educational novel glorifies a new image of a person, new principles based on truth and virtue, and educational ideas.

Keywords: *Weimar Classicism, education, upbringing, theater, event, the development*

1794-cü ildə Höte Fridrix Şillerlə (1759-1085) tanış olur. Bu tanışlıq Hötenin gələcək yaradıcılığında əsas rol oynayır.

İki dahi alman yazıçısı Şiller və Hötenin tanışlıqları onların hər ikisinin həyatının ən ağır dövrünə təsadüf edir. Belə ki, fransız inqilabı ona ümid bağlayan xalqın ümidlərini doğrultmur. Almaniyada həyat öz əvvəlki vəziyyətində qalır. Sosial, siyasi və mədəni həyatda heç bir müsbət dəyişikliklər nəzərə çarpmır. Nə Höte,

nə də Şiller cəmiyyətdə yaranmış vəziyyətlə barışmaq istəmir. Onların hər ikisində belə bir ideya yaranır: insanın azad həyat üçün tərbiyələndirilməsi. Nəticədə Höte, meşşan cəmiyyətdən canını qurtarmağa çalışan insan haqqında böyük bir roman yazır.

Əsər üzərində Höte tam 20 il çalışır (1776-1782). Kitab “Vilhelm Maysterin teatra həvəsi” adlanır. Lakin, on il sonra – 1793-cü ildən əsər üzərində yenidən işləməyə başlayan

Höte, əsərin həm adını, həm mövzusununu, həm ideyasını dəyişdirir. Əsər sona çatdıqdan sonra, 1795-1796-cı illərdə çap olunur. Çap olunan roman “Vilhelm Maysterin təhsil illəri” (Wilhelm Meisters Lehrjahre, 1796) adlanır.

Əsərin birinci variantını ikinci variantdan fərqləndirən yalnız onu adı deyil, həm də ideyası idi. Məlum olduğu kimi orta əsrlərdə hər hansı bir sənətin ustası olmaq üçün uzun tədris pillələrini keçmək lazım idi: əvvəl usta yanında şagird olmaq, sonra usta köməkçisi olmaq, nəhayət mahir usta olmaq üçün öz dünyagörüşünü artırmaq məqsədi ilə səyahətlərə çıxmaq lazım idi. Hələ də sex elementlərinin saxlandığı Almaniyada əsərin əsas ideyasını anlamaq oxucular üçün çətinlik törətmir.

Əsərin kompozisiyası da dəyişilir. Əgər birinci variantda qəhrəmanın uşaqlıq illərindən bəhs edilirdisə, artıq ikinci variantda Vilhelm, Marianna adlı aktrisaya vurulmuş, yetkin bir gənc kimi təqdim olunur. Uşaqlıq illərindən isə qəhrəman özü sonradan sevgilisinə danışır.

“Vilhelm Maysterin təhsil illəri” romanı əsərin birinci variantından xəbərsiz olan oxucular üçün yeni tipli, gözlənilməz əsər idi və o, alman ədəbiyyatında yeni bir dönüşdən xəbər verirdi. “Vilhelm Maysterin təhsil illəri” romanı “Gənc Verterin iztirabları” əsərindən iyirmi il sonra xalqa təqdim olunan ilk əsər idi. Bu əsərlərin qəhrəmanları qətiyyənlər bir birinə bənzəmir, onlar tamamilə fərqlənirdilər. Bu fərq həm qəhrəmanların, həm də ümumiyyətlə əsərin dilində aydın hiss olunur. Əsər sakit, təmkinli tonla nəql olunur. Verterin məktublarındakı alovlu ehtiraslar və emosionallıq burada verilmir.

Roman çapdan çıxdığı andan oxucuların müxtəlif rəyləri ilə qarşılaşır. Əsəri bəyənməyənlər də, onu alqışlayanlar da tapıldı. Şiller və onun dostu Verner kimi yazıçı və tənqidçilər isə yeni tipli romanın yaranmasını alqışlayır və alman ədəbiyyatında müsbət dönüş kimi qiymətləndirilir. Hötenin bu yeni romanı Şillerin həmişə arzuladığı, estetik zövq, gözəllik aləminə qərq olmaq və yeni tipli, gözəl insan tərbiyə etmək kimi fikir və ideyalarını təsdiq edirdi. Romanın incə, ustalıqla uzlaşan kompozisiyasını, hadisələrin bir birini məharətlə əvəz etməsini və dərin məna daşmasını Şiller yazıcının böyük ustahlığı ilə əlaqələndirir və yazırdı: “Siz bu qədər böyük dairəni – hadisələri, onların baş ver-

diyi məkanı və surətləri necə bir yerə toplaya bildiniz? Sizin romanınız gözəl planetlər sistemini xatırladır; onlardan biri digərindən ayrı mövcud ola bilmir...” (4, s. 362).

Alman romantizminin əsasını qoyan Fridrix Şlegel də Hötenin romanını yüksək qiymətləndirir və belə bir gözlənilməz rəy verir: “Fransız inqilabı, Fixtenin təlim nəzəriyyəsi və Hötenin “Mayster”i zəmanəmizin ən böyük tendensiyalarıdır (5, s. 176).

“Vilhelm Maysterin təhsil illəri” ideya və bədii ustalıq baxımından doğrudan da geniş və çoxsahəli əsərdir. Maysterin adı ilə bağlı olan hadisələr müxtəlif və rəngarəng fon təşkil edir. Hadisələr real həyatda, real insanlar arasında cərəyan edir. Müxtəlif hadisələr, çoxsaylı məhəbbət macərələri və daxili hisslər əsərdə geniş yer tutur. Onların heç biri o birini təkrar etmir və müstəqil əsərlər kimi təqdim oluna bilər. Təbii ki, əsərin mərkəzində Vilhelmin taleyi ilə bağlı dərin mənalara aşılanır. Tənqidçilərin əksəriyyəti əsəri Vilhelmin daxili aləminin inkişafını əks etdirən əsər kimi qəbul edirlər. Ancaq əsəri oxuduqdan sonra əsərin bütün Almaniyanın həyatından bəhs edən bir sənət incisi olduğunu anlamaq mümkündür. Bəlkə də buna görədir ki, Hötenin bu qəhrəmanı onun bütün qəhrəmanlarından fərqlənir. O, adi, orta səviyyəli, intelligent bir gəncdir. O, dar və görkəmsiz, meşşan həyatdan qopub, özünün daxilən və ruhən tələb etdiyi həyata başlamaq istəyir. Ona görə də roman iki planda inkişaf edir: Vilhelmin həyat və macərələri; Vilhelmin daxili ruhunun və aləminin formalaşması və inkişafı. Biz qəhrəmanın həyatını mərhələ - mərhələ izləyirik. Onun həyatının ilk mərhələsi gəlir və ticarət ideyaları ilə bağlı olan bürger cəmiyyəti ilə konfliktdən və özünü incəsənətə həsr etmək arzusundan ibarətdir. Bu münafişə cavan tacir Vernerlə Vilhelmin söhbətlərində və məktublarında canlanır. Uşaqlıq dostları həyatı müxtəlif şəkildə dərk edirlər və onların yolları ayrılır. Vilhelmin teatra olan marağını dostu hələ də onun uşaqlıqdan əl çəkməməsi kimi qiymətləndirir. Verner özü burjua ticarətinin həqiqi nümayəndəsidir. O, insanın yüksək mədəniyyətini yalnız pulla ölçür. O, deyir ki, pulsuz insan təhsil və mədəniyyət ocaqlarından uzaq düşür, yüksələ bilmir: “... mən elə bir adam tanımıram ki, o, əsl tacirin mədəniyyətindən və dünyagörüşündən üstün ol-

sun. Mühasibat – insan cəmiyyətinin ən yüksək və ən parlaq kəşflərindən biridir" (1, s. 336).

Verner öz işini sevir və onu insanın müxtəlif bilik və bacarığını, xasiyyətlərini aşkar edən bir qüvvə kimi qiymətləndirir. Ona görə ticarət böyük nemətdir. O nəinki insanların maddi durumunu, hətta müstəqilliyini təmin edir. Höte Vernerin ticarətə olan həvəsinə rişxəndlə yanaşır. Lakin, Vilhelm və Mariannadan ayrıldıqdan sonra teatra olan marağından imtina edir, Vernerin təsiri altında ticarət aləminə dalır. Lakin o, tezliklə səyyar teatr qrupuna qoşulur. Onu bu yoldan çəkəndirmək istəyən dostuna cavab məktubunda uşaqlıqdan arzu etdiyi sənətə yiyələnmə bildiyi üçün çox sevindiğini bildirir. O, bütün bürgerlər kimi kübar cəmiyyətin ehtiyaclarını ödəmək üçün yaşamaq istəmir, o yalnız öz zövqünə görə həyat qurmaq istəyir.

Romanda Vilhelmin estetik inkişafının yolu Hötenin gəncliyini xatırladır. Göte qeyd edir ki, bu estetik zövq o zaman alman gənclərinə məxsus olan bir fakt kimi özünə yer tapıb. Öz yoldaşları ilə fransız teatrına maraq göstərən bir şahzadənin qarşısında çıxış edən Vilhelm, Rasini tərifləmək məcburiyyətində qalır. Lakin, onun sözlərində öz şəxsiyyətini alçaldan Rasinə qarşı dərin kinayə hiss olunur. Lakin ingilis dramaturqu Şekspir haqqında o, tamamilə başqa fikirdədir. Şekspirin öz əsərlərində cəmiyyətdə olan qüsurları aşkara çıxarıb ifşa etməsi Vilhelmi valeh edir. O, "Hamlet"-i həyat fəlsəfəsi adlandırır.

Ümumiyyətlə, Vilhelmin ədəbiyyat, incəsənət haqqında olan fikirləri, Hötenin özünün dünyagörüşündən və zövqündən xəbər verir. Qeyd edək ki, Tasso da Hötenin teatr, incəsənət vurğunu olan qəhrəmanlarından. Lakin, Tassodan fərqli olaraq Vilhelm, həyatın ən acı həqiqətləri ilə dəfələrlə uzlaşıb, həyatın nə demək olduğundan da xəbərdardır. Bu isə onu mənəvi məğlubiyətdən xilas edir. Həyat təcrübəsi qəhrəmana "Hamlet"-i başa düşmək imkanı verir. Qəhrəmanın fikrincə, o da Hamlet kimi həmişə tərəddüd edir. "Hamlet" surətini oynayarkən, Vilhelm sanki öz obrazını canlandırdı.

Romanda müəllif Vilhelmi seçim qarşısında qoyur. Bəs nə seçir qəhrəman? Vilhelm çox fikirləşir ki, ömrünü nəyə həsr etsin: incəsənətə, yoxsa real həyata. O, ikinci yolu seçir. Əsərdən məlum olur ki, naməlum bir şəxs çox-

dan Vilhelmlə maraqlanır və nəhayət, bu insanın kimliyi məlum olur. Bu sirlə insan "Qala cəmiyyəti"-nin üzvüdür. Bu cəmiyyətin əsas məqsədi həyatda humanizmin mövqeyini möhkəmləndirməkdən ibarətdir. Bu alicənab məqsəd insanlara xeyirxah, yüksək mədəniyyətə malik olmaq üçün köməklik edir. Onlar insanları özlərini dərk etməyə və gözəl həyat qurub yaşamağa çağırırlar.

Bu cəmiyyətin üzvləri incəsənətlə real həyatı uzlaşdırmağa çalışırlar. Gözəlliyi sevmək, ona doğru irəliləmək, hələ incəsənətdə yaradıcı usta olmaq deyil. Çünki incəsənət böyük yaradıcı istedad tələb edir ki, bu, Vilhelmdə lazımı qədər deyil. Hötenin bu fikirləri qəhrəmanı belə bir nəticəyə gətirir: yüksək mədəniyyətə malik olmaq bürger cəmiyyətindən çıxan insan üçün çox çətin, çünki onların buna maddi imkanları çatmır. Bu, yalnız kübar cəmiyyətdən olan insanlar üçün mümkündür. Höte özü də başa düşürdü ki, ona müasir Almaniyada hərtərəfli, ahəngdar inkişaf etmiş insan haqqında humanist ideyaları həyata keçirmək çox çətin. O, öz qəhrəmanı üçün yaradıcı azadlıq, azad həyat axtarırdı. Yalnız o başa düşürdü ki, real həyatda tam azadlığın bəhrəsini götürənlər yalnız və yalnız kübar cəmiyyətin üzvləri ola bilər.

Höte öz qəhrəmanını real həyatdan ayırmırdı. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi əsərdə macərələr, gülməli əhvalatlar və sevgi sərgüzəştləri də mühüm yer tutur. Əsərdə Vilhelm əvvəl Mariannanı, sonra isə Filinani sevir. Lakin bu məhəbbət də uzun çəkmir. Aveliya ilə arasında olan uğursuz məhəbbət isə bu qızın ölümünə səbəb olur. Növbəti məhəbbət olan Tereza da onun arzuladığı ideal qadın olmur. Sonda qəhrəman Natalini kəşf edir. Natali incə, nəcib duyğulu, insanların hər dərini başa düşən, onlara kömək etməyə çalışan, sosial bərabərsizliyi duyub acıyan bir insandır. "Yetim və kasıb uşaqları, cır-cındır içində olan yazıqları görəndə. Bizim dolablarda nə qədər artıq paltarın olduğunu xatırlayıb ürəyim sızıldayır. Böyük imarətlərdə darıxdığından nə edəcəyini bilməyən qadınlar yadıma düşür. Bu yetim, kasıb uşaqları bu saraylarda, imarətlərdə saxlamaq olardı" (1, s. 350) Sosial bərabərsizliyə qarşı çıxan bu qız, tək başına heç nə edə bilməz.

Əsərdə ən maraqlı surətlərdən biri də balaca Minyondur. Hamı üçün sirr olan bu qızcığa-

zın nə nəslə, nə də keçmişə heç kimə məlum deyil. Həyatda heç kimi olmayan bu qızcağız indidən əzab-əziyyəyə məruz qalıb. Qıza yazdığı gələn Vilhelm onu kəndirbazdan satın alır və ona himayədarlıq edir. Əvvəllər öz xilaskarına övlad məhəbbəti ilə yanaşan qızın hissələri böyüdükcə dəyişir və ulvi məhəbbətə çevrilir.

Lakin bu gözəl qız tezliklə gül kimi solur. Bu cür insanın ölümü oxucuda dərin təəssüf hissi doğurur.

Əsərin növbəti surəti arfa çalandır. Həmişə qəmli olan bu insan qəmli mahnılar çalır. Onun qəlbi bir vaxtlar törətdiyi cinayətdən sıxılır, peşmançılıq hissi onun həyatını məhv edir. Əsərin sonunda onun böyük günahının üstü açılır: o, gənc yaşlarında öz doğma bacısını sevir və bu məhəbbətin nəticəsi isə Minyondur. Deməli Minyon öz ölümü ilə valideynlərinin günahlarının bədəlini ödəmiş olur.

Əsərin sonunda bütün obrazların finalını verən Höte “Vilhelm Maysterin təhsil illəri” romanını bitmiş hesab edir.

Romanda çoxsaylı romantik surətlər və hadisələrin verilməsinə baxmayaraq, əsər əsasən ciddi formada yazılıb. Burada antiburjua, maarifçilik, tərbiyə, yüksək mədəniyyət, incəsənətin insan həyatında oynadığı rol kimi əsas ideyalar tərənnüm olunur. Çoxsaylı ədəbi üsullardan istifadə edən Höte, olduqca orijinal bir əsər yaratmışdı.

“Vilhelm Maysterin təhsil illəri” romanını bitirdikdən sonra Höte, həmin qəhrəmanların sərgüzəştlərinin, həyat yollarının davamını göstərən “Vilhelm Maysterin səyahət illəri” adlı romanı yazmaq fikrinə düşür. 12 iyul 1796-cı ildə Göte Şillərə yazırdı: “Əsas məsələ Vilhelmin təhsil illərinin başa çatdığı və səyahət illərinin başladığı sərhəddi tapmaqdır. Sizin əsəri davam etdirmək təklifiniz mənimçün də ürəkaçan fikirdir, görüşəndə bu barədə məsləhətləşərik” (3, s. 476). Lakin Höte əsər üzərində 11 il işləməyə başlayır. O, əsəri novellalardan təşkil etmək fikrinə düşür. Yeni əsəri 1807-ci ilin 17 mayında yazmağa başladı “Müqəddəs ikinci İosif”, “Yeni Meluzina”, “Təhlükəli mərc”, daha sonralar isə “Əlli yaşlı kişi”, “Qarayanız qız” və başqa hekayələr daxildir. Lakin Höte kitabı tez çap etdirməyə tələsmir. Yenidən on il fasilə verdikdən sonra Höte kitabı çap etdirir. 18 hissədən ibarət olan kitabın kompozisiyası üzərində şair çox işləməli olur, o, gah hekayəsinin yerini dəyişdi-

rir. gah da onların üzərində düzəliş aparır. 1829-cu ildə kitab ikinci və sonuncu dəfə çap olunur.

Romanın sujeti və kompozisiyası baş qəhrəmanın və onun yaxınlarının ətrafında qurulub. Əsər bir-biri ilə uzlaşmayan hissələrdən ibarətdir və bu hissələri yalnız baş qəhrəman – Vilhelm Mayster birləşdirir. Lakin, hekayələrin məzmunu onun adı ilə, taleyi ilə bağlı deyil. Romantizmin geniş yayıldığı bir vaxtda yazılan əsər, əsasən sosial ideyalarla zəngin idi və bir çoxlarının zövqünü oxşamırdı. Romanın bədii forması Hötenin müasiri olan oxuculara yad və qəribə gəlir, onlar əsəri başa düşə bilmirdilər. Bəziləri isə romanı “qocalıq romanı” adlandırırdılar. Höteni romanın yazılış strukturuna yaxşı fikir verməməkdə günahlandırırtdılar. Bir sözlə, “Vilhelm Maysterin təhsil illəri” romanı yeni tipli əsər idi və o, tamamlanmayan sonsuz əsərə bənzəyirdi. Höte özü də bu əsərin həyat kimi sonsuz olduğunu söyləyirdi.

Romanda qəhrəman həyatda öz yerini tapmaq, dünyanı gəzib görmək məqsədi ilə səyahətə çıxır. Bu səyahətdə onu oğlu Feliks müşayiət edir. Bu əsərdə Vilhelm səyahətçi – dərviş həyatı sürür. Ümumiyyətlə birinci kitabın məzmunu üç novellada öz əksini tapır: “Dəli dərviş”, “Kimdir satqın?” və “Qarayanız qız”.

İkinci kitabda yeni tərbiyə prinsiplərinin həyata keçirildiyi Pedaqoji vilayətdən bəhs olunub. Bu yeni prinsiplər maarifçilik ideyaları, həqiqət və xeyir üzərində qurulub. Vilhelm oğlunu təhsil almaq üçün bura qoyur. Yalnız “Əlli yaşlı kişi” hekayəsi bu kitabda kənar mövzunu təşkil edir. Qalan bütün hekayələrdə qəhrəmanın taleyi haqqında olan söhbətlər davam etdirilir. Bu kitabda bizə məlum olur ki, Vilhelm cərrah olmaq fikrinə düşür. Təbabət elmi isə ondan köçəri həyat sürməkdən əl çəkməsini tələb edir. İtaliyada Vilhelm “Əlli yaşlı kişi” novellasının qəhrəmanları ilə tanış olur.

İkinci kitab romanın məzmunu ilə uzlaşmayan aforizmlər yığını ilə sona çatır. Artıq ikinci kitabda göstərilir ki, Qala Cəmiyyəti fəlakətə düşər olmuş işsizləri Amerikaya göndərmək istəyir. Lakin məlum olur ki, işsizlər Amerikaya getmək istəmirlər. Belə olan halda varlı bir şəxs onlara kömək etmək məqsədi ilə yeni iş yerləri açır. “Lap dərinə getmə” adlanan novellada bu şəxsədən bəhs olunur.

Hələ birinci kitabda Feliksin Hersiliya adlı qızla olan məhəbbəti göstərilmişdi. Üçüncü kitabda sevgilisi tərəfindən rədd edilən gənc çox pis hallar keçirir və atla atası evinə gedərkən çaya düşür. Oğlunu xilas edən Vilhelm, onu yenedən həyata qaytarır. Kitabın finali da bu hadisə ilə səsleşir və suya düşən oğlan haqqında olan novella ilə bitir.

Hötenin Vilhelmlə bağlı olan ikinci romanı da başa çatır. Bu romanın kompozisiyası qeyri-adi və maraqlıdır. Ayrı-ayrı novellalardan ibarət olan bu əsəri şərti olaraq roman adlandırmaq olar. Əsərin çap olunmasında Höte bir müəllif kimi yox, bir redaktor kimi çıxış edir və göstərişlər verir.

Əgər əsərdə kompozisiya şərti xarakter daşıyırdısa, əlavə novellalar real xarakter daşıyır. Baxmayaraq ki, hər novellada qeyri-adi, nadir və hətta istisna edilən hadisələrdən bəhs olunur, bu hadisələr real həyatı hadisələrdir. Əsərin

qəhrəmanları həyatı inkar etmir, əksinə, insanlara kömək etməyə, çətin məsələləri həll etməyə səy göstərirlər. Bununla yanaşı onlar, eqoizmdən, özlərini yüksəkdə tutmaqdan, tamahkarlıqdan, acgözlükdən uzaqdırlar. Onlar yalnız dünyanın və dünyanı dərk etmənin sonsuz olduğunu iddia edirlər. Hötenin heç bir əsəri didaktik xarakter daşımır və bu, yeni insan tərbiyə etmək arzusu, yeni bir utopiyanın mənbəyi idi. Höte sadəcə olaraq bu romanda özünün bütün fikir və ideyalarını əks etdirdi.

Tədqiqatın aktuallığı. Müasir dövr gənc nəslin maariflənməsi və formalaşması üçün bu tədqiqatın aparılmasına ehtiyac vardır.

Tədqiqatın yeniliyi. İnkişaf etməkdə olan gənc nəslin maariflənməsi və formalaşmasında stimül və motivasiya tələbi kimi irəli sürülür.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Məqalə tələbələr və gənc tədqiqatçılar üçün yardımçı vasitə kimi istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat:

1. Goethe: Wilhelm Meisters Lehrjahre-De Gruyter . Max Niemeyer Verlag 1988
2. Н.А.Гуляев. История немецкой литературы Издательство «Высшая школа» 1975
3. Deutsche Literaturgeschichte: Von den Anfängen bis zur Gegenwart Gebundene Ausgabe Wolfgang Beutin: September 2001
4. Geschichte der deutschen Literatur Bd 1: Vom Mittelalter bis zur Romantik: von Bengt Algot Sorensen 2, durchgesehene Auflage 2003
5. Geschichte der deutschen Literatur vom 18 Jahrhundert bis zur Gegenwart; Band 2: von Viktor Zmegac: 1 Januar 1996
6. M.D.Stossel, Geschichte der deutschen Literatur. Moskau 1984
7. http://www.digbib.org/Johann_Wolfgang_von_Goethe_1749/Wilhelm_Meisters_Lehrjahre_.pdf

E-mail: ruba,vekil@mail.ru

Rəyçilər: *filol.ü.fəls.dok., dos. V.T. Hacıyev*
filol.ü.fəls.dok. E.S.Məmmədova

Redaksiyaya daxil olub: 15.11.2021